



MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA O'YIN ORQALI TA'LIM BERISH FAOLIYATI.

Akramjonova Feruza Akramjonovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası

o'qituvchisi (ilmiy rahbar)

Abduqodirova Nozila Ma'rufjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
talabasi

«Bola dastlabki o'yinida tevarak- atrofdagi voqea-hodisalarga taqlid
qiladi, o'yin ijtimoiy voqelikni aks ettiradi»

P.F. Lesgaft

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'yin jarayonida inson o'zligining namoyon bo'lishi, uni "bolalikning hamrohi" deb atash bejiz emasligi hamda maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etishi aniq va yorqin aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, ijodiy o'yinlar, qoidali o'yinlar, didaktik o'yinlar, texnologiya, o'yin texnologiyasi, sujetli-rolli o'yinlar, maishiy o'yinlar, sahnalashtirish o'yinlari, stol-bosma o'yinlari, og'zaki so'z o'yinlari, milliy xalq o'yinlari.

Аннотация: В данной статье ярко и ярко отражено проявление личности человека в процессе игры, о том, что ее недаром называют



«спутником детства» и что она составляет основное содержание жизни детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: игра, творческие игры, игры с правилами, дидактические игры, технология, игровая технология, ролевые игры, бытовые игры, игры-постановки, настольные игры, словесные игры, национальные народные игры.

Abstract: In this article, it is clearly and vividly reflected that the manifestation of human identity in the process of play, that it is not for nothing that it is called a "companion of childhood" and that it constitutes the main content of the life of preschool children.

Key words: game, creative games, games with rules, didactic games, technology, game technology, role-playing games, household games, staging games, board games, spoken word games, national folk games.

O'yin bola tarbiyasining muhim vositasi. Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi. O'yin — maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat subyekti sifatida shakllana boshlaydi. O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o'ziga qaratib kelgan.

O'tmish pedagog olimlaridan P.F. Lesgaft, K.D. Ushinskiy tomonidan o'yin nazariyasi ishlab chiqilgan. O'yinning mehnat jarayoni asosida paydo bo'lganligi va uning yosh avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlashdagi roli, o'yin mazmunining bola shaxsini shakllantirishdagi ahamiyatini K.D. Ushinskiy asoslab berdi.



O'rta Osiyo madaniyati tarixiga nazar solsak, oilada farzand tarbiyasiga juda katta e'tibor qaratilgan. Mashhur allomalardan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiylar o'z asarlarida xalqimizga xos bo'lgan farzand tarbiyasi ustida fikr yuritganlar. Xalq pedagogikasini o'rganish davomida olimlarning farzand ta'lim -tarbiyasi va odob-axloqqa oid asarlarida, bolalarni tarbiyalashda tarbiyaviy ishning eng ta'sirchan uslubi — o'yin shaklidan juda keng foydalanilganligini ko'ramiz.

Buyuk psixolog D.V. Elkonin o'yinning kelib chiqishiga oid yangi g'oyani ilgari suradi. Jamiyatning dastlabki taraqqiyotidayoq bolalarning kattalar hayoti va mehnatida ishtirok etishlari, bolalarning mehnat qilishlari uchun qulay o'yinchoq — mehnat qurollari ishlab chiqilgan. O'yinchoqurollar paydo bo'lishi natijasida rolly o'yinlar paydo bo'ladi. D.V. Elkonin kattalar mehnatida ishtirok etish orqali bolada mehnat qilishga intilish hissini uyg'otish zarurligi g'oyasini ilgari surgan.

Maktabgacha pedagogikada o'yin nazariyasi ijtimoiy faoliyat hisoblanib, mehnatning tarixiy rivojlanish jarayonida paydo bo'ladi. O'yin doimo hayotni aks ettiradi. Shuning uchun uning mazmuni ijtimoiy voqelikda o'zgarib turadi. O'yin — maqsadga qaratilgan o'ylangan jarayondir. O'yin jarayoni asosida o'quv faoliyati rivojlanadi. Bola yoshligida qancha ko'p o'ynasa, bu maktabda yaxshi o'qishiga va keyinchalik mehnat faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

1.1. O'yin nazariyasining asosiy masalalari

O'yinning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari. O'yin — buyumli predmetli va ijtimoiy voqelikda harakat qilish va uni anglashga yo'naltirilgan jarayondir. U o'zining kelib chiqish, yo'nalish va mazmuniga ko'ra ijtimoiy voqelik hisoblanadi. O'yin, bu — bola faoliyatining yorqin turi. Unda maqsadning mavjudligi, sabablar, amalga oshirish vositalarining rejali



harakatlari, natijaning mavjudligi uning o'ziga xosligidir. Xususiyatlarning orasida sabablarning o'ziga xosligi asosiy hisoblanadi. O'yin jarayonida bolaning psixik bilish jarayoni, irodasi, hissiyoti, ehtiyoji va qiziqishlari, ta'sirchanligi — uning butun shaxsiyati shakllanadi. Bolalarning o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Bola o'yinda o'zining bevosita ehtiyoj va qiziqishlaridan kelib chiqadi. O'yin o'z mazmuni va tashkil etilishi, bolalarga ta'sir ko'rsatish darajasi, buyumlarning turlari hamda kelib chiqishiga ko'ra **ijodiy** va **qoidali** o'yinlarga bo'linadi.

Ijodiy o'yinlar — bolalarning mustaqil, ijodiy, o'zlari o'ylab chiqqan o'yin majmuyi. Bunda bolalar o'z taassurotlari, borliq hayotdagi tushunchalari va unga bo'lgan o'z munosabatlarini aks ettiradi. Ijodiy o'yinlar quyidagi turkumlarga bo'linadi:

- sujetli-rolli;
- dramalashtirilgan;
- qurilish;
- tabiat materiallari bilan o'ynaladigan o'yinlar.

Ijodiy o'yinlar va ularga rahbarlik. Ijodiy o'yinlar boshqa tur o'yinlardan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

1. O'yin mazmunining o'ziga xosligi.
2. Rollarning mavjudligi.
3. Xayoliy vaziyatning mavjudligi.

Ijodiy o'yinlar sujetlari va mazmunining rang-barangligi, ularni tavsiflash zaruratini keltirib chiqaradi. Sujet o'yin faoliyati tizimida asosiy komponent sifatida o'z ichiga personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini oladi. Ijodiy o'yinlarda xayoliy vaziyatning mavjud bo'lishi bolaning tafakkurini o'stirib, sujet va rollar o'yin mazmunini takomillashtiradi. Ijodiy sujetli-rolli o'yinlarning o'ziga xos sabablari mavjuddir. Buning eng asosiy sababi — bolalarning kattalar bilan birgalikda



ijtimoiy hayot kechirishga intilishidir. Bu sabablar bolaning yoshiga qarab, o'yin mazmuniga qarab o'zgarib boradi. Kichik yoshdagi bolalarda asosiy sabab buyumlar bilan bajariladigan qiziqarli harakatlar bo'lsa, bola katta bo'lgan sari o'yindagi kattalar harakatlarini va munosabatlarini qayta aks ettirish asosiy sabab bo'lib xizmat qiladi. Shunga ko'ra, o'yinlarni sujeti, mazmuniga ko'ra uch guruhga bo'lish mumkin:

1. Maishiy o'yinlar (oilalar, bolalar bog'chasi va boshqa voqelikni aks ettiradigan).
2. Mehnat mavzuidagi o'yinlar (oilalar va kattalar mehnatida ishtirok etish, o'z-o'ziga xizmat va boshq.).
3. Ijtimoiy mavzudagi o'yinlar.

Ikki yoshdagi bolalar hayotida sujetli o'yinchoqlar bilan juda oddiy o'yinlar o'tkaziladi. Bolalar bu o'yinchoqlarni qo'lda ushlab yuradilar, siqib ko'radilar, yerga tashlab ko'radilar, o'yinchoqlarni g'ildiratadilar, o'yinchoqda nima tasvirlanganligiga e'tibor bermaydilar. Bu yoshda kundalik hayotda tevarak-atrofdagi katta kishilar va bolalar harakatini kuzatib borishni, bu harakatlarni o'z o'yinlarida aks ettirishni o'rgatish lozim (masalan, qo'g'irchoqni ovqatlantirish, uyquga yotqizish va boshq.).

Bu yoshda buyumli o'yin bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqichda bolalar o'yinchoqlar bilan kattalar harakatlariga taqlid qiladilar;

2-bosqichda o'zlashtirgan harakatlarni mustaqil bajara boshlaydilar, so'ngra bu harakatlarni boshqa buyumlarga ko'chiradilar;

3-bosqichda tasviriy o'yin vujudga keladi, uning mazmunini shartli qurollar bilan bajariladigan harakatlar tashkil qiladi.

Uch yoshga qadam qo'ygan bolalar bilan suhbatlar, kuzatishlar o'tkazish ularga hikoya va ertaklar o'qib berish, maslahat berish orqali o'yinlarga qiziqtirish kerak. O'yinda bolalarni katta ish-harakatning faqat tashqi tomonigagina taqlid qildirmay, balki ularni odamlarning, mehnatga bo'lgan



munosabatlariga ham taqlid qildirish, bolalarda ahllik bilan o'ynay olish, rollarni taqsimlay bilish, ko'zlangan maqsadga erisha olish, ko'nikmalarini tarbiyalash, tortinchoq va uyatchan bolalarga loyiq rollarni taklif qilib, ularning o'yinga qo'shilishiga yordam berish kerak.

Katta yoshli bolalar hayotida harakatlar qatorida xilma-xil ijtimoiy munosabatlar, xatti-harakatlar ham aks eta boshlaydi. O'yinlar mavzuyi doirasining kengayishi, ular mazmunining teranlashuvi, o'yin shakli va tuzilishining o'zgarishiga olib keladi.

1.2. O'yinning mazmuni, mohiyati va unga rahbarlik

Sujetli-rolli o'yinlar mazmunining o'ziga xos tomonlarini mashhur pedagog va psixologlardan D.B.Elkonin, D.V. Mendjeritskiy, P.E.Samorukova va boshqalar o'z kuzatuvlarida chuqur o'rganganlar. Sujet o'yin faoliyatida asosiy komponent bo'lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o'z ichiga oladi. Sujetli-rolli o'yinlarga rahbarlik qilish quyidagi asosiy bosqichlarda amalga oshiriladi:

1-bosqich. Bolalarning qiziqishlarini, ulardagi sujetli o'yinlar rivojlanishi darajasini o'rganishning asosiy vositasi quyidagilar:

— bolalar o'yinlarini kuzatish;

— o'yin rivojining asosiy yo'nalishlari, o'yin mavzusi, o'yin mazmuni, bola o'yin faoliyatining rivoji, o'yinda o'zaro munosabatlarning rivojlanishi bo'yicha tavsifnoma tuzish;

— o'yinga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2-bosqich. Kattalarning o'yin mavzuyi va mazmuniga ta'sir etishi:

— o'yin mavzuyi bo'yicha sayohat va maqsadli sayrlar uyushtirish;

— suhbatlar o'tkazish;

— badiiy asarlar va hikoyalar o'qib berish;



- illustrativ rasmlar ko'rsatish;
- mavzu bo'yicha turli mashg'ulotlar;
- tasviriy faoliyat mashg'ulotlari o'tkazish.

3-bosqich. O'yinga tayyorgarlik (o'yin o'ynash uchun maxsus joy, o'yinchoqlar va o'yin materiallari):

- tayyor o'yinchoqlarni tanlash;
- qo'lda yasalgan o'yinchoqlar. Bunda bolalarning mustaqil shug'ullanishlari uchun o'yin zonasini tashkil etish.

4-bosqich. Bolalarni o'ynashga o'rgatish (o'yin jarayoni va boshqa narsalarni o'yinda aks ettirish):

- o'yinchoq va uning o'rni bosuvchi buyumlar ta'sirini o'rganish;
- o'yinda xayoliy tasavvurlarni aks ettirishga o'rgatish;
- o'yinda so'zlardan foydalanishga o'rgatish;
- o'yinda harakatlarni hisobga olish malakalarini shakllantirish;
- so'z va harakat;
- harakat va o'yin materiali (so'z, harakat va o'yin materiali o'yinning tili hisoblanadi).

5-bosqich. O'yinda axloqiy munosabatlarga ta'sir etish, bolalar jamoasi, xulq-atvor, madaniyat, o'yin faoliyatida o'yin madaniyatini shakllantirish:

- ma'lum o'yin mavzuyiga nisbatan bolalarning his-tuyg'ularini uyg'otish;
- bolalarga o'yinni avvaldan rejalashtirish elementlarini o'rgatish;
- o'yinda rol va o'yinchoqlarni oqilona taqsimlashga o'rgatish;
- tengdoshlari bilan ahl o'ynay olish madaniyatini tarbiyalash;
- ahl jamoani shakllantirish: mustaqil o'ynash va o'yinni oxiriga yetkazish, o'yin jarayonidagi kelishmovchilik, bahslarni oqilona hal eta olish malakalarini tarbiyalash;
- kattalarning o'yinga ta'sir etishi — maslahat berishi, tushunchalarini



to'ldirish, o'yinga to'laqonli yordam berish;

— bolalarning o'yin faoliyatlarini, axloqiy munosabatlarni baholash.

Sahnalashtirish o'yinlarining o'ziga xos xususiyatlari.

Sahnalashtirish o'yinlarida bolalar o'yin jarayoniga kirib boradilar, voqea va ertak qahramonlarining ichki hayotiga bevosita aloqador bo'lgan qahramonlik, jasurlik, mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobiy fazilatlarni o'zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning nutq faolligi, lug'at boyligi, dunyoqarashi kengayib boradi. Sahnalashtirish uchun badiiy asar, ertaklar tanlash katta yoshdagilardan bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, istaklarini hisobga olishni talab etadi. Bu o'yinlar bolalarda iroda, intizom va o'z xatti-harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobiy ma'naviy xislatlarni shakllantiradi.

Adabiy asarlarni tanlashda quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Mazmunining g'oyaviy-ma'naviy barkamolligi.
2. Badiiy jihatdan mazmundorligi.
3. Asardagi qatnashchi va rollarning soni (qancha ko'p bo'lsa, asar shuncha ahamiyatlidir).
4. Mazmuni yaxshi bo'lishi bilan birga, unda harakat turlarining ham ko'p bo'lishi.
5. Ifodali o'qishga mos bo'lishi.
6. Mazmuni qiziqarli, hayot bilan bog'langan bo'lmog'i.

Badiiy asarni eslab qolishlari uchun uni qayta o'qib berish, sahna ko'rsatish, rasmlar namoyish etish, didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini yanada takomillashtirishda qurilish materiallari bilan o'ynaladigan o'yinlarning roli kattadir. Pedagoglardan Z.V. Lishtvan, V.G. Nechayeva o'z tadqiqotlarida qurish-yasash o'yinlarining o'ziga xos tomonlari va ahamiyatini yoritib berganlar.



Qurish-yasash o'yinlari bolada buyum obrazini fazoviy ifodada tasvirlashni talab qiladi. O'yin jarayonida biror-bir material yoki buyumning hajmi, katta-kichikligi, bir-biriga mosligi, fazoviy mo'ljallay olish ko'nikmasi shakllanadi, rivojlanadi. Qurish-yasash o'yinlari bolalarda kuzatuvchanlikni shakllantiradi, buyumlarni fazoviy joylashtira olishga o'rgatadi. Bu o'yinlarni o'tkazish quyidagi bosqichlarda o'tkaziladi:

1-bosqich. Bolalarning qurish-yasash qobiliyatlari ko'nikma-malakalarini, qiziqishlari darajasini o'rganish. Qurilish o'yinlariga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2-bosqich. Qurilish inshoot va binolariga sayohat, ekskursiya, maqsadli sayrlar tashkil etish. Turli suratlar, rasmlar, badiiy asarlar, suhbat orqali katta shahar va poytaxtdagi binolar, quruvchilar mehnati bilan yaqindan tanishtirish.

3-bosqich. 1. Bolalar o'yinlari uchun sharoit yaratish. Qurilish materiallarini yetarli tarzda tayyorlash (guruh va yakka-yakka shug'ullanishlari uchun).

2. Qurilish materiallari turli hajm va katta-kichiklikda bo'lishi mumkin.

3. Guruhda va yer maydonchasida qurilish materiallari hamda ish qurollarining saqlanishi.

4. Qurilish materiallarining to'g'ri va qulay saqlanishi.

5. Qurilish burchagidagi o'yinchoqlar va materiallarning joylanishi.

6. Tashlandiq materiallardan qo'lbola o'yinchoqlarning mavjudligi.

7. O'lkamiz va uning poytaxti, turli transportlar aks ettirilgan albomlar.

8. Bino va inshootlarning qurilishini bolalar bilan kuzatish.

4-bosqich. Bolalarni qurish-yasashga o'rgatish va malakalarini shakllantirish. Bunda quyidagi usullardan foydalaniladi:

1. Kattalarning tushuntirib, ko'rsatib berishi.

2. Kattalarning biror-bir qurilishni qurib ko'rsatishi, har bir qismni tahlil qilib berishi.



3. Namuna sifatida tayyor qurilish inshootini ko'rsatish.
4. Qurilishning ayrim muhim qismlari va ularning xususiyatlari bilan tanishtirish.
5. Tugallanmagan qurilish obyektni davom ettirishga jalb etish.
6. Berilgan mavzu asosida binolarni mustaqil qurish-yasashlari.
7. Bolalarning ijodiy-ixtiyoriy qurish-yasashlari.
8. Tayyor qurilishni tahlil qilish.

5-bosqich. Bolalarning ijodiy qurilish o'yinlarini tashkil etish.

O'yin jarayonida o'zaro munosabatlarda axloqiy sifatlarni, o'ynay olish madaniyatini shakllantirish, shuningdek, yoz oyida qum, suv, qish oyida esa qor bilan o'ynashga rahbarlik qilish.

Qum bilan o'ynash. Qum bolalarning o'ynashlari uchun eng qulay o'yin vositasi bo'lib xizmat qiladi. Qum maxsus yashiklarda nam holatda saqlanadi. Qumni saqlashga gigiyenik talablar qo'yiladi:

- a) qum turli xil tosh, shishalardan tozalangan bo'lishi;
- b) qum faqat namroq holda saqlanishi;
- d) bolalarning salomatligiga xavf solmasligi kerak.

Kichik yoshdagi bolalarni qum bilan o'ynashlari uchun bayroqchalar, o'yinchoqlar tayyorlab qo'yilishi kerak.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi nazariy asoslardan foydalanish maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tarbiyachi o'yin orqali bolalarda ona-vatanga, o'z xalqiga boshqa millat kishilariga ijobiy munosabatni shakllantiradi, mustahkamlaydi. O'yin orqali tarbiyachi bolalarda jasurlik, to'g'rilik, o'zini tuta bilishlik kabi sifatlarni tarbiyalaydi.



FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O.U. Hasanboyeva, M.X. Tojiyeva, Sh.K. Toshpo'latova va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Pedagogika kollejlari uchun o'quv qo'llanma. (To'ldirilgan va qayta ishlangan 2-nashri). T.: «ILM ZIYO», 2011. — 184 b.
2. Tosheva Nurzoda Toshtemirona, Maktabgacha ta'lim-tarbiyani tashkil etish. [Matn]: darslik / N.T. Tosheva / - Buxoro : “BUXORO DETERMINANTI”MCHJning Kamolot nashriyoti, 2022. -396 b.
3. Maktabgacha pedagogika [Matn] darslik / F.R.Qodirova - Xalqaro pedagogika Akademiyasining akademigi, professor, p.f.d., Sh.Q-Toshpulatova - dotsent, N.M. Kayumova - dotsent, M.N. A'zamova - Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2019. - 688 b.
4. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. T., 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi davlat maktabgacha ta'lim muassasasi to'g'risidagi Nizom. T., 2017.
6. I.V. Grosheva, G.E. Djanpeisova, U.T. Mikailova, M.A. Ismailova, D.A. Kenjabayeva, N.B. Gulyamova, N.A. Miftayeva “O'yin orqali ta'lim olish”. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim Vazirligi. T.:2020-y.
7. D.Sh. Mirzayeva. Maktabgacha pedagogika. Durdon nashriyoti. Buxoro 2021.
8. N.M.Qayumova “Maktabgacha pedagogika”. “TDPU” nashriyoti –T.: 2013.
9. F.Qodirova, SH.Toshpo'latova, M.A'zamova. “Maktabgacha pedagogika”. –T., “Ma'naviyat”. 2019.



10. Sh.A.Sodiqova “Maktabgacha pedagogika”. “Tafakkur sarchashmalari” –T.: 2013-y.
11. I.V. Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova ”Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – T: 2022. 1-81-b.
12. Sh. Shodmonova. Maktabgacha pedagogika. T., «Fan va texnologiyalar», 2005.
13. «Bolajon» tayanch dasturi. T., 2010.
14. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta’lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o‘yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013.
15. F.Akramjnova “Maktabgacha ta’limda innovatsion ta’lim muhitni tashkil etishning ta’lim tarbiya jarayoni va pedagoglar faoliyatiga ta’siri.

AXBOROT MAANBALARI

16. <https://mdo.uz/>
17. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
18. <https://lex.uz/docs/-4646908>
19. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
20. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
21. [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
22. [www. mgopu.ru](http://www.mgopu.ru).
23. www.elsu.ru.



24. www.tatu.uz

25. <https://www.early-childhood-educationdegrees.com/features/best-books-early-childhood-education/>